

מדד השירות

אחריות סביבתית, הצחקתם אותם

התפוצצות מאגר הליטיום בשנת '98 באזור רמת חובב חייבה את הממשלה, התעשייה והציבור להיכנס למו"מ בניסיון להגיע לפתרון של חיים בסביבה נקייה מזיהומים. השאלה למה צריך לחכות לאסון כדי לקבל שירות אלמנטרי של אוויר נקי, מים צלולים וחיים בקרקע בריאה. מצפצפים על החיים • דבי קאופמן

התעשייה הכימית - (Responsible Care), והפאנלים הקהילתיים המייצעים (Community Advisory Panels) ברחבי העולם.

לדברי אוהד אורנשטיין, מנהל אגף התעשייה הכימית במשרד התמ"ת, שלקח לטיפול את התעשייה הכימית, שנחשבת אחת התעשיות המרכזיות שדורשות התייחסות מלאה בכל הנוגע לתשתיות סביבה: "אם לא נשקיע בתשתיות איכות סביבה בתעשיות הכימיות והפרמצבטיית של ישראל יש סכנה אמיתית - התעשייה עלולה לשלם בפיתוח עתידי. התעשייה הכימית מהווה 25% מהתוצר התעשייתי, עם קצב גידול של 15.5%, כאשר המחזור הכולל שלה ב' 2007 יגיע ל-16 מיליארד דולר.

למעברה שנעשתה במוסד שמואל נאמן בנושא התעשייה הכימית, עולה כי תפוקת התעשייה בשנים 2020-2025 במונחי מחזור עלולה להיפגע מהותית, אם לא יהיה שינוי מבחינה תשתיתית. המחזור יגיע רק ל-12 מיליארד דולר לעומת 30 מיליארד בתרחיש בו אין מגבלות בגלל נושאי איכות הסביבה. כלומר הפסד של 18 מיליארד דולר", הוא התריע. "יש לנו ארץ קטנה וצפופה ותוך עשרות שנים תהיה הצפופה ביותר בעולם",

אמו, שקיפות ודיאלוג הם מושגי יסוד בחברה דמוקרטית, פתוחה, הפועלת במשק קפיטליסטי ודוגלת בתודעת שירות גבוהה. בעולם המערבי מושגים אלה נחשבים טריוויאליים מלבד בתחום אחד: איכות הסביבה. למרות הפתיחות לנושא, בעיקר בארה"ב ובאירופה, עדיין עוטה את הנושא ערפל כבד וסמיר, בעיקר בישראל.

בכל הנוגע לאוויר שאנחנו נושמים, המים שאנו שותים והסביבה בה אנו חיים אין שקיפות, אין דיאלוג ואין מי שייקח אחריות. השירות הבסיסי שהציבור זקוק - מידע בנוגע לאיכות הסביבה באזורים שונים בישראל, מודחק, מוסתר ומוטמן כאילו לא קיים, ועל כך בדיוק עסק יום עיון שנערך בשבוע שעבר במוסד שמואל נאמן בטכניון - "אמון, שקיפות ודיאלוג בין התעשייה לקהילה".

לדברי ד"ר אריאלה ורנסקי, מארגנת יום העיון ומומחית בנושאי גישור וסכסוכים: "יום עיון זה נועד להציג מידע עדכני, לעמת בין עמדות, על מנת לזרז פיתוח כלכלי בר קיימא לשיפור סביבתי מתמיד. יש נחיצות ברבי-שיח בשאלת נחיצותו של דיאלוג והדרכים האפשריות ליישומו, כשהרקע ליום העיון הוא ממצאים מהשלבים הראשונים של פרויקט "תוכנית לאומית לתעשייה הכימית בישראל", שהוביל מוסד שמואל נאמן, כמו גם יוזמת "אחריות סביבתית" של

צילום: מיקה ברוקמן

פרופ' זאב תדמור: "התעשייה הכימית היא בעייתית מבחינת התעשייה וישראל לא יכולה לוותר עליה, אבל היא יכולה לצמוח רק אם נפתור את בעיות הסביבה"

התשובה שהתקבלה ממשרד החוץ ואנחנו חושבים שהמצב בישראל לא תקין, בטח בהשוואה לארה"ב ואירופה".

מחכים לאסון כדי לפעול

ולמרות הרברים, קיים מקום אחד בישראל שבו הדיאלוג בין התעשייה לקהילה היחסית הצליח. מדובר באזור הנגב, אלא שחשוב לזכור שההידברות קמה בלידת ברירה. אסון הליטיום בשנת '98, התפוצצות של מאגר ליטיום גדול שנראה כרדיוס של 50 ק"מ, חייב את כל הגורמים הרלוונטיים - מממשלה תעשייה וציבור, להיכנס למ"מ מתמשך. השלכות התופעה הגיעו לכל אזור הדרום ולאחר האירוע המשרד לאיכות הסביבה נכנס לתזוית.

במאי 2004 הוחלט על תנאי רישיון עסק מיוחדים לאזור. התנאים היו טיפול מוחלט בשפכים. זה היה נושא העתירה של המפעלים. התעשייה והמשרד לאיכות הסביבה הגיעו לפינה קשה לפתרון, עד שהוחלט שהממשלה תוריד רבע מליארד שקל לטובת הבעיות הסביבתיות. הרבה מתהליך הגישור ופתרון הבעיות נא בנכות התערבות הציבור באמצעות הפרודומים האחריות סביבתית - עמותות נגב בר קיימא, שבראשה עומדת בילה גבעון.

כך או כך, הדברים לא כל כך פשוטים. ד"ר אופירה אילון, מרכזת תחום איכות הסביבה במוסד שמואל נאמן, אומרת כי "הדיאלוג אינו צריך להיות רק בין התעשייה והקהילה. הדיאלוג חייב לכלול גם את משרדי הממשלה השונים - המשרד להגנת הסביבה על אגפיו השונים, את המשרד הראשי בירושלים וששת מחוזות המשרד, שאינם דוברים לעיתים קרובות (מדוי) באתה שפה ופועלים, לעיתים, בהנחיות סותרות. בנוסף, המשרד להגנת הסביבה פועל אחרת מאיגודי הערים לאיכות סביבה. הדיאלוג צריך לכלול גם את ארגוני הסביבה השונים, שגם הם, לעתים קרובות (מדוי), אינם מאוחדים באופן פעילותם, במטרותיהם, בסדר היום ובעדיפויות שלהם".

ובינתיים עד שנגיע לעידן השקיפות המלאה, השר להגנת הסביבה, גדעון עזרא, קורא לציבור להציע הצעות קונקרטיות לפתרון. לדידו תחת האשמות לא תועיל לאף אחד. "תמיד אפשר לבוא ולהטיח שזה לא בסדר וזה לא בסדר, אבל אף אחד לא מציג פתרונות אמיתיים. אני שמח שיש כוונה להתחיל ברו-שיח בין כל הגורמים כדי שיהיה יותר טוב לחיות בארץ הזו".

לדבריו, המשרד להגנת הסביבה מקפיד על דרישות מחמירות כאשר יומים באים להקים מפעלים חדשים, אולם לגבי מפעלים קיימים טוענים "שאינן מה לעשות". לטענתו, לא כל הבעיות נכללות בקטגוריית המשרד להגנת הסביבה. "כשהביוב זורם בכל מיני מקומות בהם הוא לא צריך לזרום וזו בעיה של הרשויות שחייבות לטפל בכך. אבל אף אחד לא תוקף את הרשויות, אלא רק את המשרד להגנת הסביבה".

באשר לבתי היקוק אומר עזרא: "נכון שיש בעיות, תגידו מה צריכים לעשות. במקום שניהיה חזית אחידה אנחנו מוצאים עצמנו במלחמה. אני מאוד מבקש, בואו נשים על השולחן את הדברים. בואו נשפר את א', ב', רג', ואז נגיד אנו אפשר או אי אפשר. חשוב להבין גם מה יקרה למשך אם יסגרו פתאום את כל המפעלים בגלל בעיות לא פתורות." ●

צילום: אריאל יורלסקי

גדעון עזרא: "נכון שיש בעיות, תגידו מה צריכים לעשות. במקום שניהיה חזית אחידה אנחנו מוצאים עצמנו במלחמה"

פורומים להידברות בין הקהילה לתעשייה

בעוד שתהליכים שונים של העצמת הקהילה והידברות סביבתית החלו בישראל כבר במהלך שנות ה-90, הרי שהם התרחשו בעיקר בתחומי הפיתוח והתשתיות, מקומות בהם הדיאלוג היה בין המדינה לבין הקהילה וארגוני המגזר השלישי, ולא מצאו כמעט ביטוי בקשר בין הקהילה לתעשייה.

בתחילת שנת 2000, בעוד התעשייה הכימית הישראלית מאמצת נהלים ותהליכים, כדוגמת תו תקן סביבתי ISO 14000, החלה עמותת "נגב בר-קיימא" בשיתוף עם מדענים, אישי ציבור, פעילי סביבה ואנשי חינוך מאזור הדרום ליוזם הדברות בין הקהילות לבין התעשייה באזור. ומהו כארבע שנים מתקיים התהליך הדברות בין תעשייה לקהילות.

כיום פועלים עשרה פורומים (בין השאר במפעלי ים המלח, טבע, תרכובות ברום ומסוף הפוספטים באשדוד). בכל פורום ישנם חברים מהקהילה, ביניהם גם בעלי ידע ומומחיות בתחומי הסביבה, ולצדם נציגי המפעל והנהלתו, כאשר קיימת חשיבות רבה למעורבות אישית של מנהל המפעל עצמו. הפורום מנוהל בע"י רכז שאינו נציג התעשייה. הדיאלוג מבוסס על מפגש מתמשך וקבוע בו נדונים נושאים בעלי עניין משותף.

כל פורום קובע בעצמו את הרכבו, דרכי פעולתו וסדר יומו. מדובר בגוף התנדבותי, ללא מעמד חוקי, שהחלטותיו אינן בעלות מעמד מחייב. עיקר כוחו בשבידת סטריאוטיפים, המוביל לשינוי עמדות והתנהגויות. אמון הדדי הוא גורם מרכזי להצלחת הפורום, ופיתוחו היא אחת המטרות הראשונות של המפגשים.

המשותפים מנהלים דיאלוג פתוח תוך גילוי כבוד הדדי וגמישות מחשבתית. במפגשים מקבלים התושבים מידע מפורט על פעילות המפעל והתמודדותו עם הבעיות הסביבתיות. הם מעלים את השגותיהם וזוכים למרב התשובות וההתייחסות. יש עדויות לכך כי הפורומים השיגו הישגים לטובת כל הצדדים המעורבים והמשקעים, החל בהגדלת ההשקעות במתקנים להגנה על הסביבה ועד צמצום הסתייגויות התושבים או אף תמיכתם בתוכניות פיתוח של המפעלים.

אמר פרופ' זאב תדמור, יו"ר מוסד שמואל נאמן. "כלכלת ישראל עומדת על 3 גלגלים: הייטק, כימיה ביולוגיה ותיירות. מתחת לזה יש את האריסק, שזורם יחסית מעט לייצוא. התעשייה הכימית היא בעייתית מבחינת התעשייה וישראל לא יכולה לוותר עליה, אבל היא יכולה לצמוח רק אם נפתור את בעיות הסביבה. הדרום (אזור רמת חובב) הוא דוגמה נהדרת של איך פותרים בעיות מתוך דיאלוג, כפי שאורגן ע"י הגופים השונים והקהילה. שם הגיעו לגישור ושת"פ של הממשלה שתצטרך להשקיע תוך שיתוף התעשייה. אם לא יעשה כך גם באזור הצפון, כלכלת ישראל תתערער".

שקיפות כלפי הציבור

גם פרופ' יורם אבנימלך, שעומד בראש תחום הסביבה במוסד שמואל נאמן, מוסר ממה שקורה בסביבה, ובעיקר בהתנהגות התעשיינים: "אנחנו חייבים לחשוב איך אנחנו לא שופכים את התינוק עם המים. כיצד מאזינים בין התעשייה לסביבה. במסגרת הכנת עבודה על עתיד התעשייה הכימית נשאלו מנכ"לים מה מעכב פיתוח תעשייתי. מתברר, שהבעיה המרכזית נוגעת לרדינות מצד הרשויות בנושא איכות הסביבה - דרישות שהן לעיתים מנוגדות, אינן ישימות מבחינת לוחות הזמנים ושמשקשות על קביעת סררי עדיפויות ויישום".

לדברי אבנימלך, התעשייה נמצאת היום במשבר עם הגופים הממסדיים, כך שכדי להקים מפעל בישראל צריכים לעבור שבעת מדורי גיהנום. הציבור מתנגד, הפוליטיקאים מצטרפים להתנגדות והכל נעשה קשה כל כך.

לדבריו, התעשייה הכימית הרוויחה בכבוד את מעמדה הירוד. "במשך שנים רבות התעשייה התעלמה מנושאי סביבה ומהפגיעה בקהילה הסובבת. לעיתים מחוסר ידע, אבל גם היו מקרים שאנשים מהתעשייה במקום לפתור בעיות שמו שלושה שטחים על הבעיה ופעלו בצורה לא נאותה והיום לא קל לתקן - לא את העוללות ולא את התרמית. יש בעיות בנושאים שהם באחריות גורמי ממשל שקשורים בחוסר תיאום וכדומה. למשרד לאיכות הסביבה יש המון אגפים שלא מתנהלים תחת אותו שרביט. גם המערכת השלטונית, בהתייחסותה לתעשייה, לא משרתת על אותו גל. יש כשל מובהק של המערכת וחסרה הגדרה ברורה לדרישות מהתעשייה".

"לכן, יש צורך להגדיר תקנים ודרישות למפעלים חדשים וקיימים בהתאם ללוח זמנים מוגדר. האינטרס של כל אחד מאיתנו היא שתהיה תעשייה פורחת, משגשת ופרויוויה. עם זאת, תעשייה שלא מסוגלת לעמוד בתנאים סביבתיים כדאי שתיסגר, כי יש להשקיע על חשבון הציבור עלול להיות כבד". לדבריו רב כבסל, המרכז את תחום איכות הסביבה בתאחדות התעשיינים: "אין ספק כי אחד החששות של הציבור זה חוסר ידע, חוסר ודאות וחוסר אינפורמציה. הציבור לא מודע למה שהמפעל עושה או לאסונות שעלולים להתרחש. הציבור בר"כ לא יודע כיצד מפעלים מנהלים את הסיכונים שלהם, איך הם מתמודדים עם מניעת פליטות לסביבה ובאילו תנאים המפעל עומד".

מצפצים על החוק

אחד הנושאים שעשויים לפתור את בעיית חוסר המידע ואי חשיפת המידע לציבור הוא שמירה על החוק וקביעת מדיניות של שקיפות בכל הנוגע לפעילות שפוגעת בסביבה.

ולרי ברכיה, מנכ"לית בכירה למדיניות ותכנון במשרד להגנת הסביבה, אומרת כי יש חובת דיווח גילוי נאות במדינות המפותחות באירופה לנושאי סביבתיים מתוך חובה, כמו גם הסכון בשימוש במשאבי סביבה, אנרגיה, מים, קרקע, חומרי גלם וכדומה, וזאת על מנת למוער סיכונים סביבתיים שעומדים אל מול סיכונים פיננסיים. לפיכך, כדאי בר"כ להשקיע בתכרות שהן אחראיות מבחינה סביבתית".

לטענתה, בנק ישראל מכיר בצורך של סיכונים בנושא הסביבה, וגם אגף שוק ההון באוצר מגבש רפורמה בנושא אחריות סביבתית בתאגידים. אלא שעד שכל זה יקרה, הציבור מרגיש מאוים וכל מה שנוגע לשירות אלמנטרי של חיים בסביבה נקיה מתעכב.

לדברי עו"ד ציפי איסר-איציק, מנכ"ל אדם טבע ודין, מצבה של ישראל ביחס למה שקורה היום בעולם מבחינת שקיפות תקנים והתנהלות נאותה הוא חמור. "כאשר מדברים על שקיפות לציבור ולציבור המשקיעים מדברים על שקיפות מלאה, לכולם. פעמים רבות כשפנינו באדם טבע ודין לקבל מידע כשותפים לתהליך סביבתי, התעלמו מאיתנו. התעשייה אינה מקיימת את החוק ואת חובת הדיווח. כשאומרים שקיפות ושיתוף הציבור, מדברים על מידע סביבתי, מידע הכולל יזומה אוויר, מים, קרקע, מטריד ריח, רעש וכדומה. בחוק יש שתי חובות דיווח: חוק חופש המידע וחוק ניירות דיווח והתקנות לפיו. ולמרות שהחובות חד-משמעיות, כאמור, יש חובת דיווח ושקיפות לציבור בנושאים כלכליים, אבל הדיווח הסביבתי כמעט ולא קיים. המשמעות של זה היא פשוטה: היקף ואיכות הדיווח הסביבתי אינם אחידים ומפורטים ונתונים דהיפקטו לרצונם הטוב של המפעלים.

"על רשות ניירות ערך מוטלת חובת פרסום הנחיות בנוגע לדיווח סביבתי. בעולם קיימת אמנת AARHUS שמתייחסת ליכולת קבלת מידע ושיתוף הציבור במידע. ישראל נמנעה מלהצטרף לאמנה מטעמים של ביטחון המדינה - זו